

INSTITUT
ZA ARHEOLOGIJU

L I E T U V O S

ARCHEOlogija 21

Skaičius žinomų archeologinių
(arheologinių) objektų Lietuvos teritorijoje
(žinomų archeologinių objektų
arkeologinių žemėlapių duomenų)

Skaičius žinomų archeologinių
objektų Lietuvos teritorijoje
Kultūros vertybių inventorių
85-mečiu
žinių surinkimų rezultatai
Sėlių žemėlapis, žemėlapis su
(arheologinių) objektų žemėlapiu
(žinomų archeologinių objektų)

Informacija apie žinomus archeologinius objektus, esančius Lietuvos teritorijoje.

Redaktorių kolegija:

Algirdas Girininkas (*ats. redaktorius*)
(*Lietuvos istorijos institutas*)

Vytautas Kazakevičius
(*Lietuvos istorijos institutas*)

Mykolas Michelbertas
(*Vilniaus universitetas*)

Ēvalds Mugurēvičs
(*Latvijos universiteto
Latvijos istorijos institutas*)

Vytautas Urbanavičius
(*Pilių tyrimo centras „Lietuvos pilys“*)

Gintautas Zabiela (*sudarytojas*)
(*Lietuvos istorijos institutas*)

Autorių nuomonė ne visada sutampa su redaktorių kolegijos nuomone.

PILIAKALNIAI-SLÉPTUVĖS

GINTAUTAS ZABIELA

ĮVADAS

Viduramžių Lietuvos materialinę kultūrą visoje jos aprėptyje mes dar tik pradedame pažinti. Visą XX a. šioje plotmėje vyko tik šaltinių kaupimo ir pirminio sisteminimo darbai. Jeigu ikiistorinių epochų nušvietimas susilaukė ne vienos monografijos, viduramžius Lietuvoje mes iki šiol pažistame daugiausia tik iš rašytinių šaltinių duomenų, nors iki šiol sukaupti šio laiko archeologiniai šaltiniai jau keleriopai už juos gausėni. Viena pagrindinių problemų tyrinėjant viduramžius yra ta, kad abi šios šaltinių grupės teikia skirtingą informaciją. Tik jungtiniai duomenys gali plačiau nuvesti ano meto žmonių gyvenimą. Viena jų, apie kurią bus plačiau kalbama šiame straipsnyje, yra piliakalniai–sléptuvės.

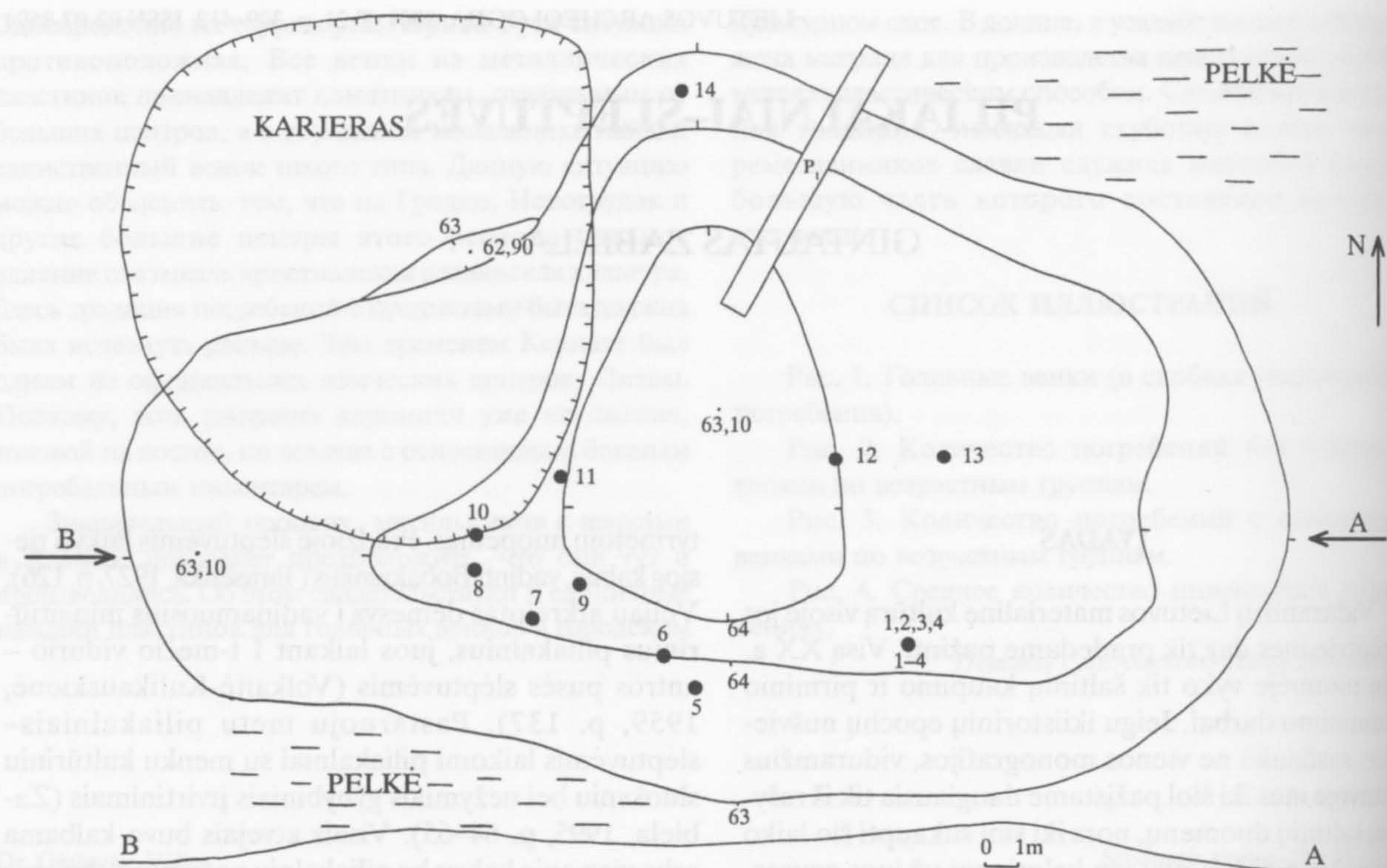
Iki šiandien piliakalniai–sléptuvės Lietuvoje yra daugiau mūsų nežinojimą, nei konkrečias žinias iliustruojanti archeologinių objektų grupė. Paprastai tai gana romantiškai įsivaizduojamos vietas, kuriose, kilus pavojui, iš apylinkių subėgdavo ir slépdavosi žmonės. Piliakalniai–sléptuvės neturi nieko bendra su gynybinė paskirtį turėjusiomis medinėmis pilimis, kuriose esant reikalui irgi glaudavosi iš apylinkių subėgę žmonės ir kurių vietos šiandieną – įspūdingus gynybinius įtvirtinimus turintys piliakalniai. Konkrečių sléptuviu nėmini ano meto rašytiniai šaltiniai, kuriuose ne vi suomet išliko ir stiprių pilių pavadinimai. Bene aiškiausią paliudijimą buvus tokias sléptuvės aptinkame Vygando Marburgiečio kronikoje¹. 1364 m. kryžiučiai vietinio žynio vedami terioja Varluvos žemę ir „tenai klaikioje girioje užklumpa trijų kaimų žmones, subėgusius iš minėto krašto. Magistrui ir aukštiesiems pareigūnams buvo pranešta, kad šitaip, tarp pelkių ir užtvarų, buvo subėgę pirmo kaimo gyventojai, užtatai jų kaimas buvo sudegintas“ (Marburgietis, 1999, p. 123). Piliakalnių, kaip sléptuvėjų, iškėlimas yra XX a.

tyrinėtojų nuopelnas. Pradžioje sléptuvėmis laikyti tiesiog kalnai, vadinti Bobakalniais (Tarasenka, 1927, p. 126). Vėliau atkreiptas dėmesys į vadinamuosius miniatiūrinius piliakalnius, juos laikant I t-mečio vidurio – antros pusės sléptuvėmis (Volkaitė-Kulikauskienė, 1959, p. 137). Pastaruoju metu piliakalniai–sléptuvėmis laikomi piliakalniai su menku kultūriniu sluoksniu bei nežymiais gynybiniais įtvirtinimais (Zabiela, 1995, p. 64–65). Visais atvejais buvo kalbama arba vien apie kalvas be piliakalnių požymių, arba apie piliakalnius su gerai pastebimais gynybiniais įrenginiais. Plačiau susidomėti piliakalnių–sléptuviu problema atsirado galimybų tik po pastarųjų metų žvalgomųjų archeologinių tyrinėjimų Šukionių piliakalnyje. Pastarasis, kaip pirmasis tokios rūšies piliakalnis, nusipelelo išskirtinio dėmesio.

ŠUKIONIŲ PILIAKALNIS

Šukionių piliakalnis yra archeologijos paminklais neturtingoje Kėdainių rajono šiaurės rytinėje dalyje. Archeologams ir istorikams Kėdainių rajono Šukionių nereikėtų painioti su Pakruojo rajono Šukionimis (tarp jų 68 km atstumas), kuriame tyrinėtas žiemgališkas VI–XIII a. kapinynas (Vaškevičiūtė, 2000). Piliakalnis yra 1,25 km į pietryčius nuo kelio Šukioniai–Šēta, 200 m į pietryčius nuo pralaidos per Šukionių miško šiaurės vakariname pakraštyje iškastą melioracijos kanalą, Šukionių miško vakariname krašte. Jis įrengtas pelkėje esančio ozo aukščiausioje rytinėje dalyje. Piliakalnis 35 m ilgio ir 25 m pločio ties pagrindu, ištisai iškasinėtas lapių urvų bei seno karjero vietas apardytu paviršiumi. Jo šlaitai į pelkę vos iki 2,5 m aukščio, o nuo piliakalniui nepanaudotos ozo dalies – tik iki 1,5 m, iškaitant ir pylimo aukštį (žr. IV-ajį viršelį). Aukščiausia piliakalnio vieta yra jo rytinio pylimo viršuje (64,40 m virš jūros lygio). Šiaurės vakarinė

¹ Autorius dėkoja dr. Vyktui Vaitkevičiui už šio šaltinio nurodymą.

1 pav. Šukionių piliakalnio planas. Skaičiais 1–14 pažymėti aptikti radiniai (pav. 3–4). A. Zabilienės piešinys.

piliakalnio dalis visiškai nukasta ir dabar lygi su ozo paviršiumi (apie 20 m skersmens plotas). Aplink esanti aikštėlė turi žiedinį pylimą, kuris šiek tiek aukštesnis nuo ozo pusės (iš rytų ir vakarų). Jo pylimo plotis ties pagrindu 5 m, aukštis – 0,5 m. Pylimas juosia šiek tiek pailgą pietryčių-siaurės vakarų kryptimi ovalinę 11x10 m dydžio aikštėlę, kuri dėl lapių urvų dabar yra nelygaus paviršiaus (pav. 1). Lapės iš aikštėlės išrausė tik žvirą, tuo tarpu šiaurinėje pylimo dalyje, ties senu lapės urvu, pastebėti degėsiai. Jie rodė, kad šioje vietoje galima tikėtis išlikusio kultūrinio sluoksnio ar įtvirtinimų liekanų.

Nemažai duomenų apie Šukionių piliakalnį susiję su jo pažinimo istorija, kurią dėl to verta panagrinėti detaliau. Pirmuoju duomenišku apie Šukionių piliakalnį randame 1928 m.: „*Gale šio kaimo laukų iš trijų pusių balų apsuptas yra nedidelis piliakalnis, kuris amžiuį ir žmonių rankų kasdieną griaunamas vis mažėja ir mažėja. Pirmiau iškasdavo žmonių kaulų, pinigų ir šiaip kai kurių dalykelių. Senesnieji žmonės pasakoja, kad čia buvęs mūsis su švedais, kiti, kad čia stovėjusi lietuvių pilis. O mes, mat, mokame branginti senovės liekanas, be žodžių kalbančias apie mūsų garsią praeitį*“ (Šermukšnis, 1928). 1935 m. Valstybės archeologijos komisijos medžiagoje duomenų apie piliakalnį jau gerokai daugiau. Lietuvos žemės vardyno anketojė, kurią 1935 m liepos mėnesį užpildė Truskavos pradžios

mokyklos mokytojas Pranas Miknevičius pagal 60–80 metų amžiaus Šukionių kaimo gyventojo Petro Kinderio pasakojimą, sakoma: „*Piliakalnis. Pieva. Kalnelis tarp balų: smėlys su žvyru. Apie 6 ha. Tarp Laukagalio–Šukionių km. apie 2 km. Kaimui išskirkčius i vienkiemius paliko bendram valdyme žvyrui. Randama žmonių kaulų, grandinelių ir lyg degesių*“ (LŽV, nuorašas VAK. Nr. 31, p. 189). 1935 m. rugpjūčio 8 d. nurodoma, kad “*Šukionių kaime yra piliakalnis, iš kurio imamas žvyras ir randama žmonių kaulų. Kasdami žvirą gadina ir ardo ši praeities paminklą*“ (VAK. Nr. 31, p. 197; Nr. 136, p. 373.). Piliakalnis plačiau aprašytas VAK’o standartinėje anketojė. Čia nurodyta, kad jis valdo Marijona Jaukevičienė iš Šukionių km. „*Jame randasi tik žmonių kaulai. Piliakalnis yra pakilesnė vieta, kadangi buvo pirmiau piliakalnyje storas sluoksnis žvyrų ir tas žvyras seniau buvo imamas, tai piliakalnis yra duobetas. Piliakalnis randasi baloje, yra kiek pakilesnis nuo balos lygio, bet labai mažai. Jo paviršius yra duobetas, apaugęs žolemis ir krūmais.*“ Anketą užpildė Vaclovas Šparkevičius 1935 m. rugsėjo 21 d. (VAK. Nr. 31, p. 190). Svarbi yra nedatuota Panevėžio mokytojų seminarijos I kurso mokinio A. Strikulio žinutė, rašyta apie šį piliakalnį maždaug tuo pat laiku: „*Netoli Šukionių kaimo yra neaukštas piliakalnis. Jame randama daug žmonių kaulų ir įrankių. Vienas žmogus pasakoja, kad jis radęs tenai žmogaus kaušą, kuris buvęs netoks,*

kaip dabaryra. Bet jis jî vîl tuoj užkasęs“ (VAK. Nr. 31, p. 201). Vėliau kažkodél pradėta kalbēti ne apie piliakalnį, o apie Milžinkapiu vadinančią pilkapį Šukionyse. Komisijoje informacija apie piliakalnį buvo klaidingai suprasta, apie tai byloja 1935 m. spalio 5 d. į apskritį parašytas standartinis raštas, kuriame nurodoma, kad „Šukionių kaimo žemėje yra pilkapis, vadinas „Milžinkapiu, apleistas, be globos“ (VAK. Nr. 31, p. 196; Nr. 137, p. 72). I ši raštą atkreipė dėmesį Panevėžio apskrities viršininkas 1935 m. lapkričio 11 dienos atsakyme VAK'ui nurodės, kad „Milžinkapio Šukionyse nera“ (VAK. Nr. 31, p. 192). Po to Šukionių piliakalnio pažinimą nutraukė per 30 metų nežinios tarpas.

1969 m. piliakalnį žvalgė jungtinė Lietuvos istorijos instituto (toliau – LII) (vadovas Adolfas Tautavičius) ir Mokslienės metodinės kultūros paminklų apsaugos tarybos (toliau – MMT) (vadovas Vytautas Daugudis) ekspedicija. „Apie 1,5 km į pietryčius nuo kaimo ir apie 300 m į rytus nuo Alekso Kinderio sodybos, tarp pelkių yra krūmais apaugęs apie 2 m aukščio pailgas kalnelis, vad. piliakalniu. Didesnė jo dalis dar prieš II pasaul. karą buvo išvežta žvyru; išlikęs tiktais pietinis jo pakraštys. Ryškesnių pylimų pėdsakų, atrodo, nebuvo. Buv. piliakalnio aikštelės ilgis rytų-vakarų kryptimi apie 25–27 m, o jos plotis (pietų-šiaurės kryptimi) apie 18–20 m. Pietinio šlaito aukštis – apie 2 m. Be to, apgruuvusiame, ypač pietiniame jo aikštelės pakraštyje, aiškiai pastebimas nestoras kultūrinis sluoksnis, kuriame aptikta apdegusių molio tinko gabalėlių. Vietos gyventojai pasakoja, kad imant žvirą tame dar rasdavę ir žmonių kaulų. Tai rodytų, jog šiame ankstyvajame? piliakalnyje savo metu dar buvo įrengtos ir kapinės. Šiuo metu pastarojo piliakalnio liekanos apaugsios tankiais krūmais ir toliau nebeardomos“ (Tautavičius, Daugudis, 1969š, p. 63). Pagal 1969 m. žvalgymų duomenis Šukionių piliakalnis 1972 m. kovo 30 d. įrašytas į respublikinės reikšmės archeologijos paminklų sąrašus (AR 452) (Lietuvos, 1973, p. 131), 1975 m. aprašytas „Lietuvos TSR archeologijos atlase“ (Lietuvos, 1975, p. 166 (Nr. 746)).

Tais pačiais 1975 m. piliakalnį pakartotinai žvalgė MMT (vadovas Mykolas Černiauskas), taškiniu bûdu žemėnaudos planuose lokalizuodama valstybės saugomus archeologijos paminklus. „Piliakalnis yra į rytus (0,5 km) nuo kelio Šukionys–Okainiai, pelketoje vietoje (buv. pelkėse), apaugsioje krūmais ir menkaverčiais laupočiais medžiais. Piliakalnį sudaro ovalinės formos kalva nuo 2 iki 3 m aukščio ir 20x21 m skersmens. Kalva ištaisai išrausta laukinių žvérių urvais. Apardytose vietoje matoma degesių ir stambių medžių anglies gabalų. Paminklinė lenta pastatyta apie 100 m į vakarus nuo paminklo“ (Černiauskas, 1975š, p. 9). 1982 m. piliakalnį vîl žvalgė MMT (vadovas Algimantas Merkevi-

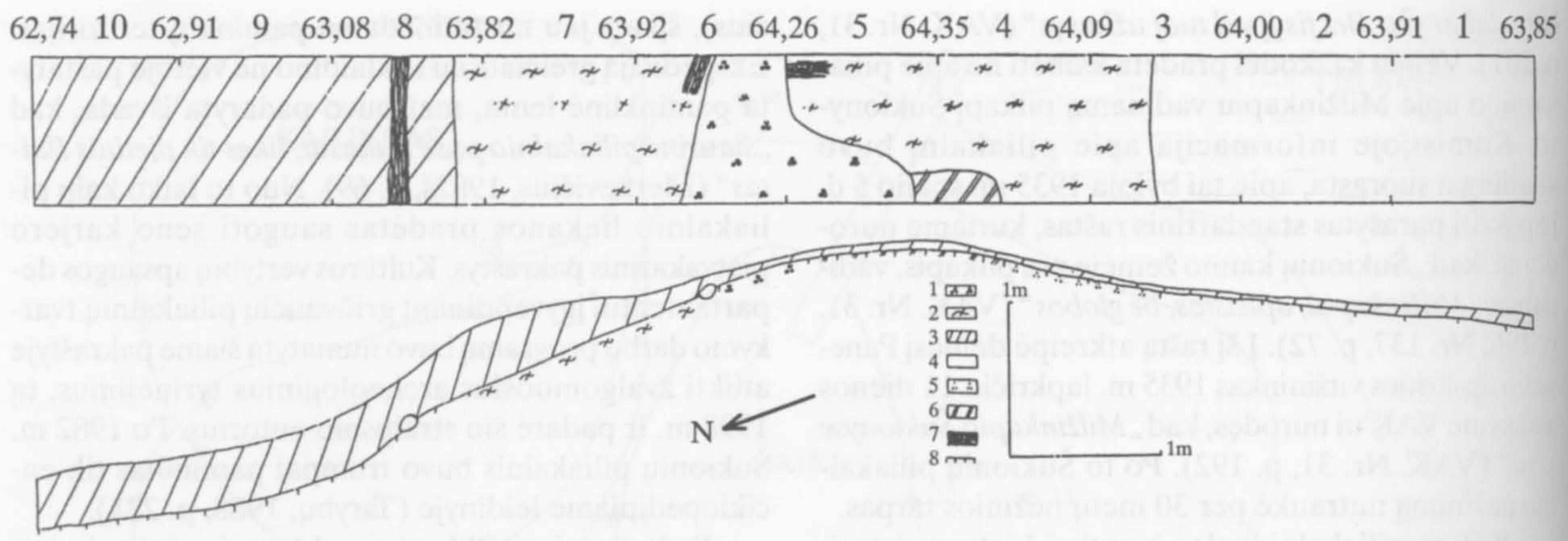
čius), šikart jau nustatinėdama paminklų teritorijas. Ekspediciją greičiausiai suklaidino ne vietoje pastatyta paminklinė lenta, mat buvo padaryta išvada, kad „šiaurinė piliakalnio pusė nukasta, likęs tik pietinis šlaitas“ (Merkevičius, 1982š, p. 69). Nuo to laiko kaip piliakalnio liekanos pradėtas saugoti seno karjero pietvakarinis pakraštys. Kultūros vertybių apsaugos departamento įgyvendinant griūvančių piliakalnių tvarkymo darbų programą buvo numatyta šiame pakraštyje atlikti žvalgomuosius archeologinius tyrinėjimus, tą 1998 m. ir padarė šio straipsnio autorius. Po 1982 m. Šukionių piliakalnis buvo trumpai paminėtas tik enciklopediniame leidinyje (Tarybų, 1988, p. 221).

Padarius visos išlikusios aukštesnės vietas į pietvakarius nuo seno karjero pjūvį (viso 40 kv. m) ir nieko neradus, atkreiptas dėmesys į tam tikrą ankstesnių piliakalnio aprašymą ir esamos padėties neatitikimą, plačiau žvalgytas šlapias pelkėtas miškas ir 120 m į rytus nuo tyrinėtos vietas surastas tikrasis Šukionių piliakalnis. Siekiant nustatyti jo chronologiją, tais pačiais 1998 m. piliakalnyje atlikti minimalūs žvalgomieji tyrinėjimai (Zabiela, 1998), kurių rezultatai trumpai paskelbti (Vaitkevičius V., 1999, p. 457; Zabiela, 2000).

TYRINĖJIMŲ DUOMENYS

1998 m. Šukionių piliakalnis tyrinėtas dviem būdais: kasta perkasa ir paviršius žvalgytas metalo detektoriumi.

10 m ilgio ir 1 m pločio perkasa 1 kasta šiaurinėje piliakalnio dalyje skersai geriau išlikusio pylimo nuo aikštelės pakraščio iki pylimo papédės (pav. 1). Ji orientuota pietvakarių-šiaurės rytų (30° – 210°) kryptimi, kuria ir jo kvadratai sužymėti skaičiais 1–10. Kv. 1–3 apima piliakalnio aikštelę, kv. 4–8 – pylimą, kv. 9–10 – piliakalnio išorinį šlaitą. Paviršiuje kasamas pilkas miškožemis, kurio sluoksnis pelkėje yra storesnis. Jame pasitaiko paskirų smulkių anglies gabalėlių. Miškožemio sluoksnio storis 5 cm (pylimo viršuje) – 10 cm (aikštelėje). Šlaite miškožemio sluoksnis gerokai storėnis ir siekia per 30 cm. Iškart po miškožemiu kv. 3–8 pasirodė degésiai (pav. 2). Aikštelėje kv. 1–3 10 cm gylyje pasirodė sterilus geltonas smėlis, panašus į įže-mį. Pylimo vidinėje pusėje kv. 3–4 8–10 cm gylyje skersai perkasą (išilgai pylimo) tėsesi rausvas priesmėlis su degésiais. Link pylimo viršūnės kv. 4–5 5–8 cm gylyje pasirodė 60 cm (šiaurės vakarinėje perkaso pusėje) – 140 cm (pietrytinėje perkaso pusėje) pločio pilkos žemės sluoksnis, smarkiai siaurėjantis ir tamsėjantis į šiaurės vakarinę pusę. Kv. 5 šio sluoksnio viršuje aptiktas per 30 cm ilgio ir 13 cm skersmens degésis. Jo anglis paimtos radiokarboninei analizei. Pylimo viršūnėje 5–7 cm gylyje kv. 5–6 aptiktas 50 cm (pietryti-

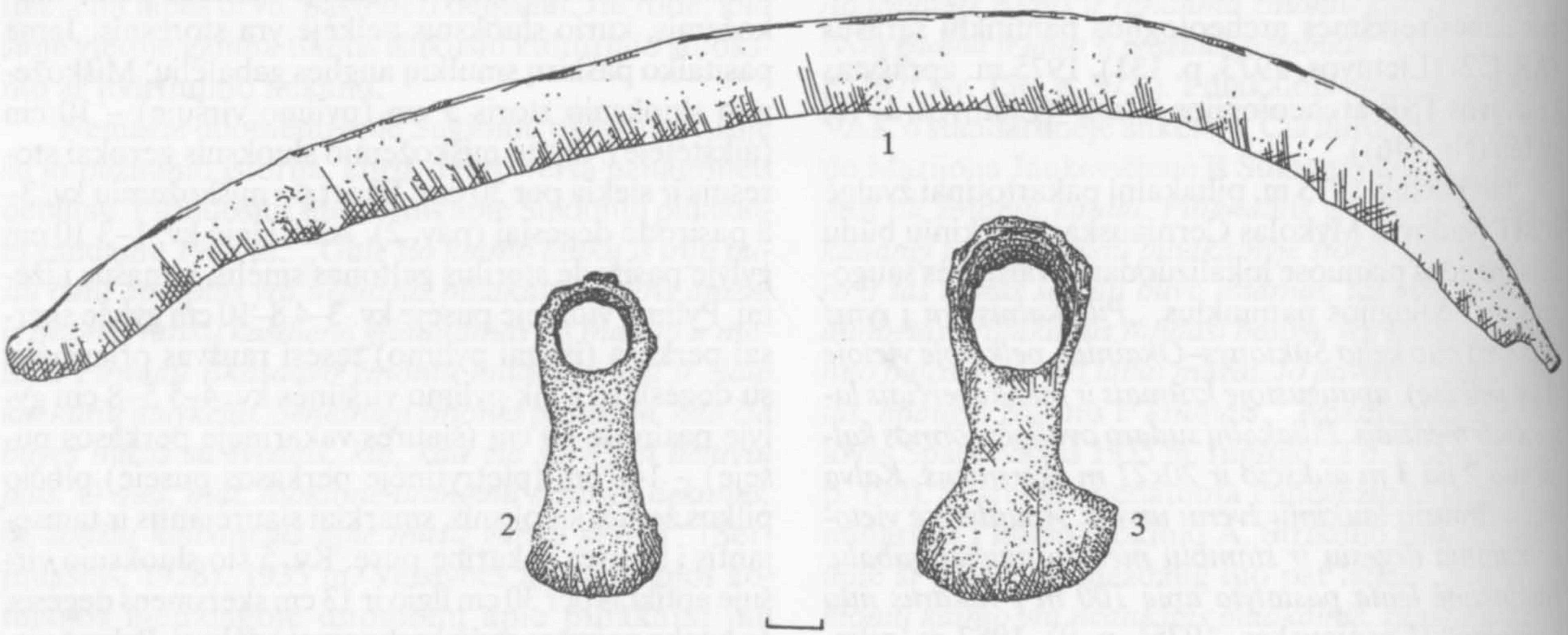
2 pav. Perkasos 1 Šukionių piliakalnyje planas: 1 – raudonas perdegės molis, 2 – rausvas priemolis su degėsiais, 3 – pilkas miškožemis, 4 – geltonas smėlis, 5 – rausvas priesmėlis su degėsiais, 6 – pilka žemė, 7 – degėsiai, 8 – seno karjero riba.
A. Zabilienės piešinys.

nėje perkaso pusėje) – 150 cm pločio (šiaurės vakarienėje perkaso pusėje) raudono perdegusio smėlio sluoksnis, smarkiai siaurėjantis į pietryčių pusę. Pylimo išorinėje pusėje kv. 6–8 skersai perkasa (išilgai pylimo) 8–15 cm gylyje aptiktas rausvas priemolis su degėsiais. Šiame sluoksnje kv. 6 skersai perkaso (išilgai pylimo) gulėjo 30 cm ilgio per 13 cm skersmens degėsis (pav. 2). Jo anglys irgi paimtos radiokarboninei analizei. Pylimo išoriniame šlaite kv. 8 jau pilkoje žemėje 35 cm gylyje atkastas neblogai išlikęs per 13 cm skersmens degėsis, gulėjęs skersai perkaso (išilgai pylimo). Kv. 9–10 miškožemis kastas iki 35 cm gylio, kuriame sluoksnio sudėtis nepasikeitė. Kadangi kone pačiame žemės paviršiuje susidurta su gerai išlikusiais pylimo sluoksniais, kuriuose gausu taip pat gerai išsilaikiusių sudegusių rastų liekanų, nuspresta siaura perkasa jų neardyti. Atkasti sluoksniai bei degėsiai vėl

užpilti iškastu miškožemiu. Ateityje, tyrinėjant plačiau, visa tai bus galima išsamiai bei detaliai ištirti. Jokių radinių tyrinėtoje perkasoje nerasta.

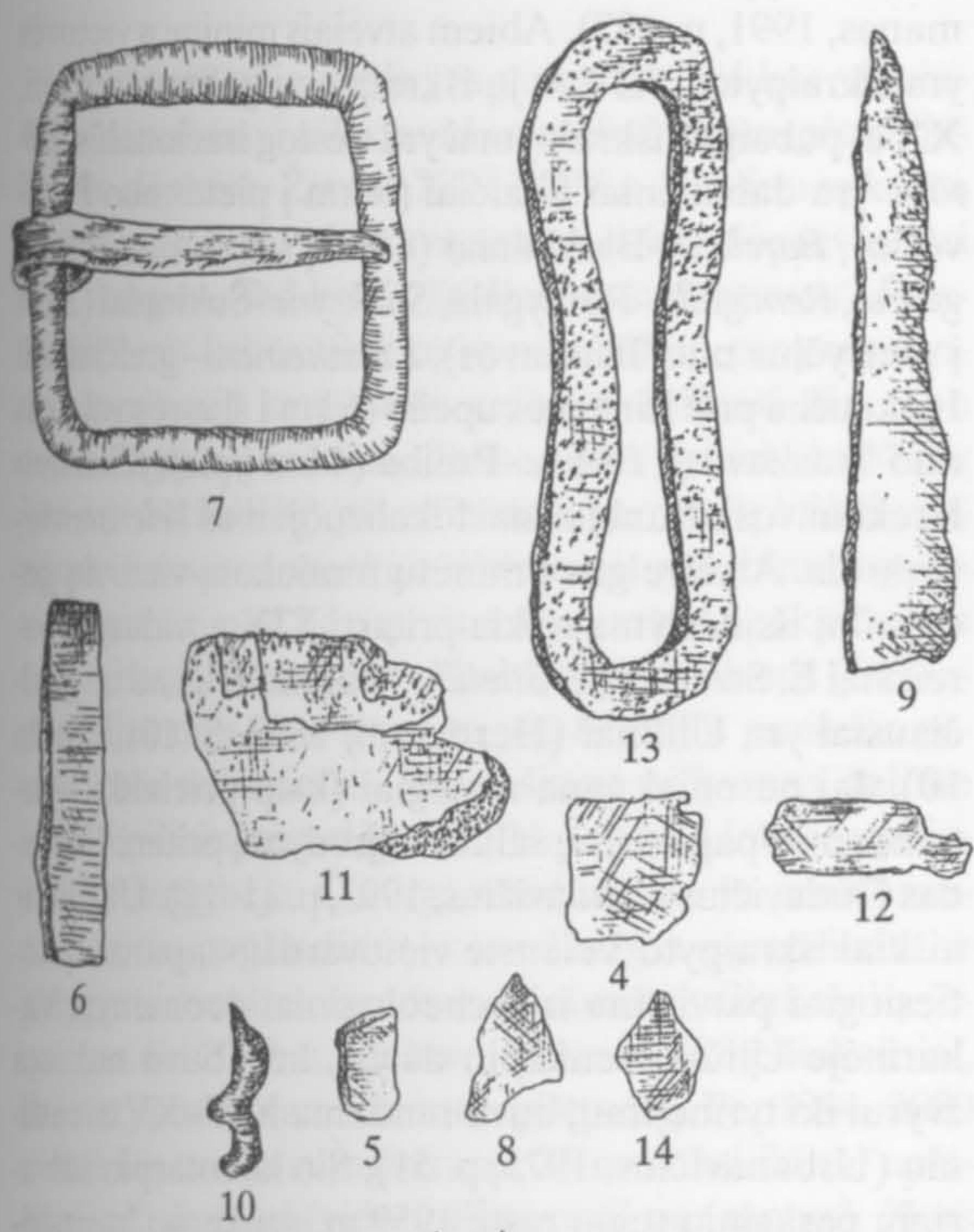
Šie nedideli kasinėjimai rodo, kad paviršiuje žymaus pylimo vietoje buvo medinė gynybinė siena, kurių tikslesnė sandara lieka neišaiškinta. Siena greičiausiai buvo sudaryta iš vertikalai įkastų medinių rastų, kurie prilaikė horizontaliai sukrautus rastus. Dažis rastų buvo apipilti žeme. Sudėgus medinėms sienos dalims, žemės išsiskleidė į dabar matomą pylimą.

Piliakalnio paviršius žvalgytas metalo detektoriumi, rasta 14 metalinių dirbinių ar jų fragmentų: geležinis dalgis, pora geležinių kaplių, geležinė kilpa, geležinė sagtis, žalvarinių susilydžiusių papuošalų fragmentų (pav. 1, 3, 4). Kadangi paviršius buvo labai išgadintas lapių urvų bei dalinai karjero, tikėtasi metalo detektoriumi surasti metalinių dirbinių, į paviršiu pa-

3 pav. Geležiniai dalgis (1) ir kapliai (2–3) iš Šukionių piliakalnio. A. Zabilienės piešinys.

tekusiu iš gilesnių sluoksnių. Spėjimas pasiteisino. Visi metaliniai dirbiniai buvo aptikti tik apardytose piliakalnio vietose ir nieko nerasta tose vietose, kuriose jis atrodė sveikas. Dauguma aptiktų dirbinių buvo archeologiniai, ir tik keli jų buvo XX a. palikimas. Svarbiausias radinys yra piliakalnio pietrytiname pylimo kampe, 40 cm gylyje, aptiktas savotiškas žemdirbystės įrankių lobis, susidėjęs iš 3 dirbinių (pav. 3). 40° – 220° kryptimi pilkos žemės apačioje virš degesių rastas perdegės geležinis, tiesia nugara, šiek tiek deformuotas dalgis. Jo ilgis 575 mm, ašmenų plotis 36 mm, nugarėlės storis 5 mm, į šoną atlenktos įkotės ilgis 18 mm, nesmarkiai atlenktos viršūnės ilgis 80 mm, svoris 396 g (pav. 3: 4:1). Po dalgio viduriu aptiktas 320° – 140° kryptimi gulintis geležinis kaplys ašmenimis į pietryčius. Jo ilgis 113 mm, ašmenų ilgis 50 mm, penties aukštis 36 mm, svoris 228 g. Sklyé kaplio kotui įmauti apvali, 26 mm skersmens (pav. 3: 4:2). Į pietus-pietvakarių nuo šio kaplio virš 240° – 60° kryptimi gulėjusių degesių pilkoje žemėje aptiktas kitas geležinis kaplys smarkiai platejančiais ašmenimis, nukreiptais į šiaurės rytus, ausimi į apačią. Jo ilgis 121 mm, ašmenų ilgis 71 mm, penties aukštis 53 mm, svoris 340 g. Šio kaplio koto sklyé

4 pav. Atsitiktiniai radiniai iš Šukionių piliakalnio (radinių numeriai atitinka jų aprašymus tekste bei piliakalnio plane (pav. 2): 4, 8, 11 – žalvarinės skardelės; 5, 6 – geležinių dirbinių fragmentai; 7 – geležinė diržo sagtis; 9 – geležinė peilio viršūnė; 10, 11, 14 – žalvariniai susilydymai; 13 – geležinių grandis. A. Zabilienės piešinys.

ovali, 41x35 mm skersmens. Pentis vienoje pusėje turi pusapvali išlūžimą (pav. 3: 4:3). Greta šio kaplio tame pat 40 cm gylyje aptikta žalvarinė beformė 21x18 mm dydžio, 0,8 mm storio, mažiau nei 1 g svorio skardelė (pav. 4:4). Ji minėtam daiktų lobiui galėjo ir nepriklausyti. Nemažai dirbinių rasta pietinėje piliakalnio dalyje: pylime ir aikštelės pakraštyje. Tai geležinė beformė 17x8x4 mm dydžio, 3 g svorio nenustatyto dirbinio nuolauža (pav. 4: 5); geležinė perdegusi 53 mm ilgio, 11x5 mm storio į vieną galą smailėjanti iki 2 mm, kitame gale nulūžusi 13 g svorio lystelė (pav. 4: 6); geležinė, keturkampė, masyvi 65x63 mm dydžio apvaliu 6 mm storio lankeliu 68 mm ilgio, su liežuvėliu, 58 g svorio perdegusi sagtis. (pav. 4: 7). Pastaroji gulėjo apversta liežuvėliu į rytus. Kiti dirbiniai paviršiuje atsidūrė su iš lapių urvų išmestomis žemėmis. Tai žalvarinė susilydžiusi beformė 22x12 mm dydžio, 0,5 mm storio, mažiau nei 1 g svorio skardelė (pav. 4: 8); geležinio peilio 95 mm ilgio, 17 mm pločio ašmenimis, 3 mm storio nugarėle, 15 g svorio viršūnė (pav. 4: 9); mažas žalvarinis beformis 25x10x7 mm dydžio, 5 g svorio susilydymas (pav. 4: 10); žalvarinis masyvus beformis 52x32x8 mm dydžio, 29 g svorio susilydymas su dviejų kniedžių žymėmis, greičiausiai nuo piniginės apkalo (pav. 4: 11). Du dirbiniai rasti rytinėje piliakalnio dalyje, pylime. Tai smulki žalvarinė keturkampė, 30 mm ilgio, 11 mm pločio, 0,5 mm storio mažiau negu 1 g svorio skardelė (pav. 4: 12) ir 24 cm gylyje geltoname smėlyje rasta geležinė B formos įsmauktais šonais ovalo formos grandis, pagaminta iš ovalaus 8x6 mm skersmens strypelio, gulėjusi vienu galu aukštyn šiaurės rytų-pietvakarių kryptimi. Grandies dydis 103x29 mm, plotis per vidurį 21 mm, svoris 47 g (pav. 4: 13). Šiauriniame piliakalnio šlaite rastas žalvarinis beformis 14x13 mm dydžio, 1,5 mm storio mažiau negu 1 g svorio, susilydymas (pav. 4: 14).

Dauguma aptiktų dirbinių susikaupė piliakalnio pylimo vidinės pusės aikštelėje, kurioje, kilus pavoju, glaudėsi žmonės su savo negausia manta. Tai kasdienis inventorius: žemdirbystės ar buitiniai įrankiai, papuošalų ar drabužių detalių likučiai. Kaip asmeninį vieno žmogaus turtą galima vertinti ir minėtą žemdirbystės įrankių lobį.

Turimi ankstesni ir tyrinėjimų duomenys rodo, kad Šukionyse susidurta su neįprastu piliakalniu. Mažytė apie 70 kv. m dydžio aikštelė, itin žemi iki 2,5 m aukščio šlaitai, žemas iki 0,5 m aukščio pylimas, greičiausiai susidaręs išsklidus medžio ir žemiu įtvirtinimui, akivaizdžiai rodo, kad šios vietas gynybinis pajėgumas buvo simbolinis. Aptiktos sudegusios užtvaros liekanos bei perdegė ir susilydė metalo dirbiniai rodo, kad čia slėpėsi nedidelė žemdirbių bendruomenė. Slėptuvė buvo sudeginta su visu čia buvusių žmonių turtu ir,

atrodo, net pačiais žmonėmis, apie ką byloja nukasant piliakalnį aptikti žmonių kaulai. Tokiu atveju svarbi tampa piliakalnio chronologija.

PILIAKALNIO CHRONOLOGIJA

Iš Šukionių piliakalnyje rastų 14 metalinių daiktų ar jų fragmentų šiokių tokų chronologinių bruožų turi tik 4 geležiniai dirbiniai: dalgis, du kapliai ir sagtis. Daugiausia analogijų Šukionių piliakalnyje aptikiems dirbiniams rasta 1971–1973 m. tyrinėtame Maišagalos (Vilniaus r.) piliakalnyje (Volkaitė-Kulikauskienė, 1974, p. 51–55). Čia net 4 dalgiai ir kaplys rasti piliakalnio viršutiniame kultūriniame sluoksnyje, tyrinėtojos datuojamame XIV–XV a. pradžia (Volkaitė-Kulikauskienė, 1974, p. 62). Vygando Marburgiečio kronika (Marburgietis, 1999, p. 198) leidžia Maišagalos piliakalnio viršutinį kultūrinių sluoksnį datuoti 1390 m. laikotarpiu. Maišagaloje rasti dalgiai šiek tiek trumpesni (iki 50 cm), turi stačiau lenktas įkotes bei smaigalius, netgi savotiškas ašmenų išėmas įkotės jungimosi srityje (Volkaitė-Kulikauskienė, 1974, p. 54. Pav. 7). Plemientoje (Lenkijoje) rasto dalgelio forma labai panaši į Šukionių dalgį (Kochanowski, 1985, s. 159, 162, pav. XXIII:5), tačiau visa šio piliakalnio tyrinėjimų medžiaga, nors ir kruopščiai suregistruota bei paskelbta, datuojama plati XIII–XIV a. laikotarpiu, todėl chronologija ne ką gali pasakyti. Pagal bendras Rytų Pabaltijo dalgų raidos tendencijas Šukionių dalgis skiriamas dalgų su buku kampu tarp įtvaros ir ašmenų grupei bei datuojamas II tūkstantmečio pirma puse (Историко, 1985, c. 66–67; Latvijas, 1974, p. 236, 310).

Geležinių kaplių archeologiniuose paminkluose pasitaiko gana retai, tad irgi nėra tiksliau datuojami. Maišagaloje rasto kaplio forma labai panaši, tačiau yra didesnis (Volkaitė-Kulikauskienė, 1974, p. 53, pav. 5). Zaslavlyje (Baltarusijoje) XII a. sluoksnyje rastas kaplys dydžiu panašus, tačiau jo ašmenys gana siauri (Заяц, 1995, 95; 170, рис. 34:4). Kapliai yra tipiškas žiemgalių moterų kapų inventorius, žinomas daugiausia iki X a., tačiau aptinkamas ir vėliau (Latvijas, 1974, p. 235; Vaškevičiūtė, 1985, p. 54–55).

Geležinė sagtis yra sunkiausiai datuojamas elementas. Tai turėtų būti žirgo aprangos dalis, nes XIV–XVII a. senkapiuose didžiausia rasta žmogaus aprangai priklausanti keturkampė sagtis yra 5x5 cm dydžio, t. y. mažesnė už rastą (Svetikas, 1998, p. 395). Rytų Lietuvos pilkapiuose su žirgų kapais aptinkamos masyvios maždaug 5x5 cm dydžio geležinės sagtys kiek išmauktais šonais greičiausiai tvirtino balną ar susegavo kamanas (Bliujienė, 1992, p. 124). Vidurio Lietuvos XIII–XIV a. žirgų kapuose aptinkamos iki 6x7 cm dydžio sagtys (Urbanavičius, Urbanavičienė, 1988, p. 34).

Surinktos anglies radiokarboninės analizės dėl tam reikiamų lėšų stokos tebéra nepadarytos, tad datuoti Šukionių piliakalnio negali.

Kadangi Šukionių piliakalnio radiniai yra viena laikiai (bent jau žemdirbystės įrankių lobis), jų labiausiai tikėtina chronologija yra XIV a. Tai patvirtina dalgio ir kaplio forma bei dydis.

Apibrėžus galimą Šukionių piliakalnio chronologinę erdvę pabandyta pasitelkti rašytinius šaltinius identifikuoti konkrečią vietovę bei konkretų laikotarpi. Papildomas patikslinamasis elementas šiuo atveju buvo tai, kad piliakalnis nuniokotas gaisro, o tai XIV a. dažniausiai susiję su Ordino puolimais. Šukionių atveju rašytiniai šaltiniai davė puikių rezultatų.

1372 m. po rugpjūčio 15 d. datuojamame Hermanno Vartbergiečio „Livonijos kronikos“ įraše randame tokį sakinį „*Secundum sowalk fecit in Velenste, ubi terre devastate sunt scilicet Silnike, Barclene, Remigalle, Suckeyne, Lieszkeinen, Preybe*“ (Hermann, 1863. S. 101). Prastame (apie tai išsamiau Dubonis, 1993) Juozo Jurginio (1909–1994) parengtame kronikos lietuviškame vertime šis sakinys skamba „*Antras suvalkas buvo Velenstėje, iš kur buvo nuniokoti laukai: Silnikai, Barklainiai, Ramygala, Sukeiniai, Lieškainiai, Preiba*“ (Hermanas, 1991, p. 197). Abiem atvejais minimos vietovės yra iškraipyti. XIV a. jų iškraipymą galima suprasti, XX a. pabaigos iškraipymai yra tiesiog iracionalūs. *Silnike* yra dabartiniai Silaičiai (9 km į pietus nuo Panevėžio), *Barclene*–Barklainiai (8 km į šiaurę nuo Ramygalos), *Remigalle*–Ramygala, *Suckeyne*–Šukoniai (3 km į pietryčius nuo Truskavos), *Lieszkeinen* – greičiausiai Linkaučiai prie Linkavos upelio (6 km į šiaurės vakarus nuo Truskavos), *Preybe*–Preibė (4 km į pietryčius nuo Krekenavos). Sunkiausiai lokalizuojamas *Velenste* vietovardis. Atsižvelgus į minėtų nuniokotų vietovių geografinį išsidėstymą reikia pritarti XIX a. viduryje pariekštai E. Strelkės (*E. Strehlke*) nuomonei, kad tai greičiausiai yra Uliūnai (Hermann, 1863. S. 101, išnaša 10). Jai neseniai gana atsargiai (kaip prielaidai) patiekdamas papildomų šalutinių įrodymų pritaré Edvardas Gudavičius (Gudavičius, 1993, p. 11–12). Uliūnui ir aiškiai iškraipyto Velenste vietovardžio tapatumą ntiesiogiai patvirtina ir archeologiniai duomenys. Vakarinėje Uliūnų senkapio dalyje, kuri buvo nukasta žvyrui iki tyrinėjimų, buvo randama XIV–XV a. radiinių (Urbanavičius, 1975, p. 51). Šio laikotarpio žalvarinių pasaginių segių rasta 1959 m. senkapio kasinėjimų metu (Urbanavičius, 1993, p. 21). Tad Uliūnų gyvenvietės buvimas XIV a. antrojoje pusėje archeologiškai paliudytas. Panaši padėtis ir su Šukoniais. Iki šiol buvo laikoma, kad Šukionių kaimas istoriniuose šaltiniuose minimas nuo 1585 metų (Mažoji, 1971, p. 430). Šukionių piliakalnio žvalgomieji tyrinėjimai

parodė, kad ir šis kaimas žinomas nuo XIV a. Tokiu būdu dviejose vietovėse iš minimų 7 istoriniai ar archeologiniai duomenys vieni kitus patvirtina, o tai suteikia abieju vietovių lokalizavimui bei tikslesniams datavimui papildomo svorio. Šukionių piliakalnis yra Šukionių kaimo (galbūt dar kokio kito artimiausio kaimelio) slėptuvė. Senosios Šukionių kaimavietės vieta tebėra nežinoma, kaip Lietuvoje tebėra nelokaliuotos kone visos XIII–XV a. rašytiniuose šaltiniuose minimų gyvenviečių vietas. Iki šiol Šukionyse nežinomas ir to laiko senkapis. Jo, matyt, tradiciskai pirmiausia reikėtu ieškoti šalia vėlyvų kaimo kapinių, esančių Šukionių–Likėnų–Užvermenio kelių kampe. Nuo jų į rytus ir vakarus esantis apie 5 ha laukas vadinas Pakapine (LŽV).

GALIMOS SLĖPTUVĖS

Šukionių piliakalnis yra pirmas ir kol kas vienintelis pakankamai aiškus viduramžių laikotarpio piliakalnis–slėptuvė. Žinant XIII–XIV a. Ordino vykdytų grobiamuji žygijų į Lietuvą mastą, tokij slėptuvų turėtai daugiau. Tad kodėl iki šiol jos nežinomas? Priežasčių bent kelios. Šukionių piliakalnio pavydys rodo, kuriomis kryptimis reikėtų ieškoti šio tipo archeologijos paminklų. Tai bendras „piliakalnio“ (ar jam artimų žodžių) pavadinimas, gamtiniai kliūčiai supama vietovė su menkais dirbtiniais gynybiniais įtvirtinimais ar net be jų, menkas arba apskritai be tyrinėjimų nefiksuojamas kultūrinis sluoksnis (Šukionių piliakalnis šiuo aspektu yra išimtis), papédés gyvenvietės nebuvimas. Pagal šiuos požymius galime ieškoti piliakalnių–slėptuvų bendroje Lietuvos piliakalnių daugybėje. Čia irgi susiduriame su problemomis, kurių pagrindinės – neužbaigtą jų apskaitą ir palyginti menkas bendras Lietuvos piliakalnių ištýrimas. Iki 2000 m. Lietuvoje žinomi 993 piliakalniai, kasmes jų surandama dar neregistruoti. Per 1994–2000 metus Lietuvoje suregistruoti 25 mokslui iki tol nežinomi piliakalniai (vidutiniškai po 3 per metus). Nors jų dauguma yra iš ikivalstybinių epochų, viena perspektivių nežinomų piliakalnių paieškos sricių yra smarkiai apardytu ir žmonių veiklos beveik neatpažįstamai pakeisti piliakalniai bei piliakalniai, neturintys išoriskai matomų gynybinių įtvirtinimų bei kultūrinio sluoksnio. Būtent šio tipo piliakalniams, kaip archeo-

5 pav. Straipsnyje minimi tyrinėti piliakalniai–slėptuvės. 1 – Antalgė, 2 – Auksūdis, 3 – Gaudučiai, 4 – Grigaiciai, 5 – Jakštaičiai, 6 – Pumpurai, 7 – Reketė, 8 – Sauginiai, 9 – Šukoniai, 10 – Vainagiai.

loginiu aspektu patiem neįdomiausiems iki šiol buvo skiriamas mažiausias démesys. Tačiau tarp beveik tūkstančio apskaitytų piliakalnių turint tik vieną aišku piliakalnį–slėptuvę jų skaičiaus naujai surandamais piliakalniais smarkiai nepadidinsime. Vadinas, nemazas dalies piliakalnių–slėptuvų tenka ieškoti tarp jau esančių piliakalnių arba tarp objektų, kurie iki šiol piliakalniais nelaikyti. Čia susiduriame su nepakankamais piliakalnių tyrinėjimais. Iki 2000 m. šiek tiek archeologų tyrinėti buvo apie 150 piliakalnių (vidutiniškai kas 6–7 žinomas piliakalnis). Maždaug pusės iš jų tyrinėjimai buvo žvalgomojų pobūdžio. Beveik iki pat paskutinio laikotarpio kasinėjimams rinktasi tik palyginti gerai išlikę piliakalniai su gerai išsilaikejius kultūriniai sluoksniai, kurie dažniausiai būdavo prieistorinių laikų gyvenvietės arba medinių pililių vietas. Neaiškūs piliakalniai tyrinėti retai, o tokius kasinėjimų metu aptikta sunkiai interpretuojama medžiaga, remiantis logine formuluoote „kas nesuprantama, tas laikoma šventviete“, be kokio nors didesnio pagrindimo būdavo laikoma suisjusi su ikikrikščioniškais tikėjimais. O juk būtent pirmiausia tarp tokų piliakalnių ir reikia mėginti ieškoti piliakalnių–slėptuvų. Toliau glaustai apžvelgsime tokius pagrindinius piliakalnius (pav. 5), atrankos kriterijumi iš visų tyrinėtų piliakalnių daugybės pasirinkdami menkus kultūrinio sluoksnio likučius arba visišką tokio sluoksnio nebuvimą, menką gynybinį jų potencialą (žemus lėktus šlaitus, gamtiniai kliūčiai apsaugotą piliakalnio aplinką), papédés gyvenvietės šalia piliakalnio nebuvimą.

Antalgės (Utenos r.) piliakalnis. Piliakalnis įrengtas atskiroje iki 8 m aukščio kalvelėje, kuri anksčiau buvo supama drėgnų žemumų, dabar jau numelioruotu. Piliakalnis apardytas arimų, be aiškesnės aikštelės. 1986 m. visą išlikusį jos viršų (80 kv. m plotas) ištirė šio straipsnio autorius vadovaujama MMT archeologinė ekspedicija. Rastas tik apardytas akmenų grindinys. Anksčiau iš piliakalnio į Utenos kraštoto-ros muziejų pateko lipdyta ir žiesta labai plačiu laikotarpiu datuojama keramika (Zabiela, 1988). Piliakalnio paskirtis liko nenustatyta (Zabiela, 1988, p. 40). Tuo tarpu jis gerai tinka piliakalniui–slėptuvei.

Sauginių (Šiaulių r.) piliakalnis. Piliakalnis įrengtas atskiroje 7 m aukščio kalvoje, kurią iš trijų pusų juosia Jonelaičių ežeras ir Spalvės upelis pelkėtais krantais, ir tik iš rytinės pusės prie kalvos priėjo laukai, nuo kurių jis atskirtas 6,5 m gylio ir 10 m pločio dugne grioviu. Pastarojo realus buvimas lieka neaiškus, nes ankstesniame piliakalnio aprašyme šioje pusėje minimas kastas žvyras (Lietuvos, 1975, p. 74), o dabar piliakalnio aplinka užlieta vandeniu. Aikštelė ovali, 30x20 m, be įtvirtinimų. 1973 m. apie 65 procentus aikštelės (iš viso 350 kv. m bendras plotas, liko netyrinėta jos vakarinė dalis) ištirė LII (vadovas Vytautas Daugudis). Tyrinėjimų medžiaga paskelbta (Daugudis, 1988), tad pagal ją galima daryti tam tikras išvadas. Piliakalnis naudotas I t-metyje pr. Kr., tačiau ankstesniame kultūriname sluoksnyje rastos 8 įvairaus dydžio duobės, sluoksnyje rasta XIII–XIV a. datuoamos žiestos keramikos (Daugudis, 1988, c. 56–57). Dėl šių radinių tyrinėtojas sprendžia, kad piliakalnis II t-mečio pradžioje naudotas kaip pagoniškųjų apeigų atlikimo vieta (Daugudis, 1988, c. 58; Daugudis, 1992, p. 96–70; 1995, p. 140). Pagal straipsnyje pateiktus įrodymus šis paaiškinimas nelabai įtikinamas. Minėtose duobėse nieko nerasta, išskyrus vieną (plotas 3, kv. 10–11C–D), kurioje aptikta nemažai raguocių kaulų (Daugudis, 1973š, p. 36–37; Daugudis, Stankus, 1974, p. 11). Pradžioje ir patys tyrinėtojai teigė, kad dalis šių duobių gali būti iškasta nesenų vienos kraštotorininkų kasinėjimų metu (Daugudis, Stankus, 1974, p. 12). Turimos medžiagos pagrindu galime spėti, kad Sauginių piliakalnis XIII–XIV a. galėjo turėti ir kitokią paskirtį – būtent naudotas kaip piliakalnis–slėptuvė. Aptikta negausi keramika ir galbūt dalis duobių gali būti čia laikinai susirinkdavusių žmonių trumpalaikio gyvenimo (slėpimosi nuo priešų) palikimas.

Abu šie tyrinėti piliakalniai XIII–XIV a. galėjo būti piliakalniai–slėptuvės. Bent jau tam prieštaraujančių duomenų nėra.

Kita galima piliakalnių–slėptuvų paieškos sritis yra vadinosios Pilalės. Tai paprastai žemose vietos

se (upių slėniuose, pelkėse) esančios nedidelės (iki 50 m skersmens), neaukštos (paprastai iki 5 m aukščio), iškiliu viduriu be žymesnės aikštelės ar kultūrino sluoksnio kalvelės be jokių žmogaus veiklos pėdsakų, neretai primenančios didžiulį pilkapių. Jų iki šiol archeologai neregistravo. Kai kada Pilalėmis vadinos ir aukštesnės upių slėnių krantų dalys stačiais šlaitais su aikštelėmis viršuje arba stambios apylinkėse dominuojančios kalvos be kultūrinio sluoksnio ar įtvirtinimų. Pastarosios dažniausiai apskaitytos kaip piliakalniai. Reikia pastebeti, kad Pilalėmis kai kada vadinami ir įprasti piliakalniai, kurie toliau nebus aptariami. Kad ir kaip būtų keista, žodžio „Pilalė“ lietuvių kalbos žodynuose nerasisime (Lietuvių, 1973, p. 981–988; Dabartinės, 2000, p. 555), tad semantinė jo reikšmė neaiški. Pilalių paskirtis tebéra nenustatyta. Vienų jos laikomos galimomis ikikrikščioniškojo kulto vietomis (Urbanavičius, 1974, p. 108), kitų – ankstyvaisiais piliakalniais (Daugudis, 1986, p. 34) ar net sargybos punktais (Daugudis, 1982, p. 100), nors apskritai identifikuoti jų paskirtį vengiama, Pilalės laikomos tiesiog natūraliais, nieko bendra su žmonių veikla neturinčiais gamtos dariniais. Išsamesnės jų apskaitos nebuvimas šiandien dar neleidžia pilalių kartografioti, tačiau bendros jų paplitimo Lietuvos teritorijoje raidos tendencijos aiškios. Pilalių daugiausia Žemaitijoje (ypač šiaurės vakarinėje dalyje), kitur jų pasitaiko viena kita. Geografiškai jas tarsi tektų identifikuoti su senųjų kuršių palikimu, tačiau jų buvimas ir kitose Lietuvos vietose šią prielaidą daro abejotiną. Matyt, reikėtų ieškoti kitokios pilalių paskirties. Viena tokiai gali būti jų slėptuvės funkcija. Archeologiskai tyrinėtos 7 pilalės arba jas panašūs piliakalniai.

Gaudučių (Kretingos r.) Pilalė. Tai pelkėtame Alanto dešiniajame krante esanti 14 m aukščio stačias, kai kur išgriuvusiais šlaitais kalva, kurios viršuje yra netaisyklingo trikampio 42x14 m dydžio aikštelė (Lietuvos, 1975, p. 61). 1996 m. Kultūros paveldo centras (vadovas Bronius Dakanis) aikštelėje ir papédėje ištirė bendrą 39,5 kv. m plotą, kultūrinio sluoksnio nerado (Asadauskas, 1997, p. 512). Iš tyrinėjimų atskaitos matyti, kad centrinėje išlikusios piliakalnio aikštelės dalyje buvo rastos labai senos laužavietės liekanos (Dakanis, 1996š, p. 13, 32). Kadangi tyrinėjimų metu jokių radinių nebuvo rasta, laužavietė liko nedatuota.

Grigaičių (Plungės r.) Pilalė. Tai iki 10 m aukščio šlaitais šlapiai pievų apsupta kalva su ovalia 25x28 m dydžio aikštele viršuje. 1986 m. Paminklų restauravimo projektavimo institutas (vadovas Vladas Žulkus) aikštelės vakariname pakraštyje ištirė 34 kv. m plotą, kuriame aikštelės pakraštyje aptiktos čia stovėjusios viengubų įkastų 30–80 cm atstumu vienas nuo kito 10–25 cm skersmens rastų gynybinės sienos liekanos, 1,8 m

pločio įvažiavimas į aikštę. Gynybinės sienos išorėje buvo iškastas 2 m pločio, 40 cm gylio griovys, jo žemės panaudotos gynybinės sienos apatiai apipilti. Rąstus dar tvirtino ir nedideli akmenys (Žulkus, 1988, p. 44). Aikštėje kultūrinio sluoksnio nebuvo. Gynybinės sienos vietoje rasta lipdytos lygiu bei šiurkščiu paviršiumi ir žiestos keramikos šukų, pagal kurių piliakalnis buvo datuotas II t-mečio pradžia. (Ten pat.)

Jakštaičių (Šiaulių r.) Pilalė. Tai Spalvės kairiojo kranto slėnyje esanti upelio juosiamą iki 5,5 m aukščio nuolaidžiais šlaitais kalvelę, viršuje neišsiskiriančia aikštėle (Lietuvos, 1975, p. 71). 1972 m. LII (vadovas Vytautas Urbanavičius) kalvos viršuje ir rytiname šlaite ištyrė 52 kv. m plotą, kultūrinio sluoksnio nerado (Urbanavičius, 1974, p. 107–108).

Pumpurų (Mažeikių r.) Pilalė. Tai Ventos ir Kontrupio santakoje, slėnyje, esanti iki 5,5 m aukščio nuolaidžiais šlaitais kalvelė su ovalia lygia 25x18 m ilgio aikštėle viršuje. 1974–1975 m. LII (vadovas Algimantas Merkevičius) kalvos viršuje ištyrė 173 kv. m plotą (apie pusę aikštės), aptiko 48 griautinius XVI–XVII a. kapus. Kultūrinio sluoksnio pilalėje nerasta (Merkevičius, 1977). Kadangi jos šlaitai buvo apslinkę, aikštėje gana tankai laidota, statyti kryžiai, kasti apkasai (Merkevičius, 1975), rasti menkus slėptuvinio pobūdžio piliakalnio kultūrinių sluoksnų likučius tampa beveik neįmanoma.

Reketės (Kretingos r.) Pilalė. Tai Blendžiavos dešiniajame krante esanti upės ir pelkių juosiamą iki 5 m aukščio nuolaidžiais šlaitais kalvelę viršuje neišsiskiriančia aikštėle (Lietuvos, 1975, p. 144). 1996 m. KPC (vadovas Povilas Tebelškis) kalvoje ištyrė 14 kv. m plotą, kultūrinio sluoksnio nerado (Asadauskas, 1997, p. 512). Šiaurės vakarinėje kalvelės dalyje aptikta apie 1,1 m skersmens duobė, kurios dugne, 40 cm gylyje, rastas 5–7 cm storio smulkių angliukų sluoksnelis (Tebelškis, 1996, p. 4, 13). Kadangi į tyrinėjamą perkasa 1 pakliuvo tik dalis duobės, likusi jos dalis ištirta nebuvo, radinių nerasta, angliukų patekimo į duobę laikas nenustatytas.

Vainagių (Šiaulių r.) Piliukas. Tai pelkių juosima iki 14 m aukščio šlaitais kalva su ovalia 40x25 m dydžio aikštėle (Lietuvos, 1975, p. 173). 1999 m. Šiaulių „Aušros“ muziejus (vadovė Virginija Ramanauskaitė) Jame ištyrė 45 kv. m plotą, kultūrinio sluoksnio ir radinių nerado (Tyrinėjimai, 2000, p. 627. Nr. 116; Baranauskas, 2000, p. 401). Centrinėje piliakalnio dalyje aptikti 3 greičiausiai natūralūs didesni akmenys tyrinėtojai leido kelti hipotezę apie piliakalnio, kaip alkvietai, paskirtį (Ramanauskaitė, 2000, p. 7).

Dar viena pilalė yra netipiškos, Lietuvos archeologiniams paminklams nebūdingos formos. Tai **Aukšūdžio (Kretingos r.) Pilalės** miške lygioje žemoje vietoje

esantis akmenų įtvirtinimas. Tai ovalinė 45x35 m dydžio teritorija, iš visų pusų apjuosta iki 5 m pločio ir iki 0,4 m aukščio pylimu, kuris šiaurinėje ir šiaurės vakarinėje pusėse yra dvigubas. Šiaurinėje pylimo dalyje matyti 2,7 m pločio buvusio įvažiavimo (vartų) vieta (Vaitkevičius, 1995, p. 15). 1984 m. Kretingos kraštotoyros muziejas (vadovas Ignas Jablonskis) padarė pylimo pjūvius pietrytinėje ir šiaurės vakarinėje jo dalyse (iš viso 41 kv. m) (Jablonskis, 1984). Nustatyta, kad pylimas buvo krautas iš akmenų, kuriuos prilaikė 3 eilėmis įkastų 15–20 cm skersmens stulpų (Zabiela, 1995, p. 39–40). Kadangi tyrinėjimų metu radinių nebuvo rasta, tikslėnė Auksūdžio pilalės chronologija liko nenustatyta. Pareikšta nuomonė, kad ji yra I t-mečio pr. Kr. (Zabiela, 1995, p. 41) šventvietė, kuri kaip slėptuvė naudota švedmečiu (Vaitkevičius, 1995, p. 16). Slėptuvinį pilalės pobūdį II t-metyje patvirtina 1995 m. centrinėje jos dalyje tarp akmenų rasta geležinė surūdijusi 12x11,6 cm dydžio pasaga, nulaužta 3x1,3 cm storio lankelio dalimi (Vaitkevičius, Zabiela, 1995, p. 3, 11, pav. 1).

Tyrinėtos pilalės rodo, kad jose sunku tikėtis žymesnių žmogaus veiklos pėdsakų. Jeigu jos ir išlikusios, tai nėra susijusios su pirminiu Pilalių panaudojimu (Pumpurai, greičiausiai ir Auksūdis) arba yra neaiškuos laikotarpio (Gaudučiai, Reketė). Grigaičių pilalės tyrinėjimai šiuo atveju irgi yra išimtis, nes pastaroji kalva greičiausiai po slėptuvės apleidimo nebuvo ardoma, nes gynybinės sienos liekanos rastos vos 15 cm gylyje, iškart po velėna (Žulkus, 1988, p. 44). Mes menkai išivaizduojame piliakalnių–slėptuvių įtvirtinimus (jeigu tokius kai kuriais atvejais apskritai buvo). Medžio ir žemės įtvirtinimai, kokie buvo Šukionių ir Grigaičių piliakalniuose, daugiau išimtis. Jeigu Pilalės, be gamtinių kliūčių, dar buvo kažkiek apsaugotos medinėmis užtvaromis (kā mini Vygandas Marburgietis) arba tiesiog medžių sąvartomis, tokie įtvirtinimai, šiemis sunykus, žemėje nepaliko beveik jokių pėdsakų ir pilalių paviršių paveikus erozijai šiandien yra archeologiškai nesusekami. Idomus yra ir pats pilalių plitimo regionas – Žemaitija. Tai labiausiai Ordino XIII a. pabaigoje – XIV a. niokota Lietuvos teritorija. Šiaurės vakarinėje dalyje Lietuva apskritai neturėjo valstybinių pilių, o kraštas po kuršių nukariavimo buvo labai ištuštėjęs ir į jį vyko palaipsnė žemaičių kolonizacija (Žulkus, 1995). Štai šiuo laikotarpiu ir galėjo atskiros negausios gyventojų bendruomenės gerai gamtinių kliūčių apsaugotose vietose išrenginėti laikinas slėptuves–pilales. Pilalių buvimą krašto gilumoje galėtų paaiškinti Ordino išeivių niokojamų genčių veikla. Ten, kur jie buvo apgyvendinti mažai gyvenamuose kraštuose, tokie išeiviai, iki jems galutinai susiliejant su vietiniais gyventojais, turėjo savo saugumu

rūpintis patys, ypač jeigu arti nebuvo stambesnių valstybinių ar kunigaikščių pilii.

Šiuo aspektu Šukionių piliakalnis irgi charakteringes pavyzdys. Be jau minėtų 2 Šukionių, Lietuvoje yra Šukionys Biržų r. Vabalninko apylinkėje (8 km į šiaurės vakarus nuo Vabalninko) bei Šukioniškių kaimas Vilniaus rajone, Sudervės apylinkėje (4,5 km į vakarus nuo Sudervės) (Lietuvos, 1976, p. 310). Šukoniai Pakruojo rajone ir Šukionys Biržų rajone yra buvusioje žiemgalių apgyventoje teritorijoje. Atmetus ne labai aiškias Šukioniškes netoli Vilniaus, galime spėti, kad Kėdainių rajono Šukionius, kaip kaimą, bus įkūrusi kuri nors viena išeivių iš pietinės Žiemgalos bendruomenė. Kadangi atstumai tarp Žiemgalos Šukionių ir aptariamų Šukionių beveik tokie patys (atitinkamai 68 ir 72 km), šiandien pasakyti, kuri žiemgalių gyvenvietė davė vardą Kėdainių rajono Šukionims, neįmanoma. Vis dėlto šiandien daugiau argumentų yra už Pakruojo rajono Šukionis. Juose esantis žiemgališkas kapinynas rodo, kad ten žiemgalias gyveno, ko gero, iki pat XIII a. Tai, kad tyrinėjimų metu nerasta XII–XIII a. kapų, néra nieko nuostabaus, nes jų nerasta ir daugelyje kitų žiemgališkų kapinynų. Tai greičiausiai ne iki galio atlirkto kapinyno tyrinėjimų ir pasikeitusio laidojimo papročio (Vasiliauskas, 2000) išdava. Tiesa, pastaruosiuose Šukionyse visai greta žiemgališkio kapinyno esančioje Švedukalnio kalvoje buvo laidojama ir XVI a. (Vaškevičiūtė, 1992, p. 129), tačiau tai gali būti ir pakartotinio šių žeminių kolonizavimo vėlesniais laikais išdava. Tuo tarpu Biržų rajono Šukionių kaime bei jo artimiausiose apylinkėse jokių ikiistorinių epochų žmonių gyvenimo pėdsakų nežinome. Artimiausias dabar jau sunaikintas greičiausiai žiemgališkas kapinynas buvo 6 km į pietus Ančiškio kaime (Lietuvos, 1977, p. 21). Kėdainių rajono Šukionių kaimo pavadinimas visiškai sutampa su Pakruojo rajono Šukionių pavadinimu. Artimiausia gyvenamoji vieta Kėdainių rajono Šukionims XIII–XIV a. buvo Ančiškis, kuriame žinomas ankstesnio ir vėlesnio laikotarpių senkapnis (Lietuvos, 1977, p. 21) (čia keistai susipynę Šukionių ir Ančiškių kaimų poros). Tokiu būdu Šukionių piliakalnio atveju greičiausia turime į Lietuvos gilumą pasitraukusios žiemgalių bendruomenės palikuonių įrengtą slėptuvę. Jeigu šią hipotezę patvirtintų papildomi duomenys, galėtume plačiau kalbėti apie į Lietuvos gilumą pasitraukusių baltų genčių materialinės kultūros kai kurias ypatybes.

IŠVADOS

Šukionių piliakalnio tyrinėjimų duomenys bei jų pagrindu atlikta anksčiau tyrinėtų ir netyrinėtų Lietuvos piliakalnių medžiagos analizė leidžia padaryti kai kurias išvadas:

1. Kovu su Ordinu metu Lietuvos teritorijoje būta specifinės piliakalnių rūšies piliakalnių–slėptuvų. Apie jų buvimą ilgą laiką neturėta konkrečių duomenų. Šukionių piliakalnio (Kėdainių r.) tyrinėjimai leido plačiau pasiaiškinti šią objektų grupę.

2. Šukionių piliakalnis iš visų pusų apsuptas pelkių, turi itin žemus iki 2,5 m aukščio šlaitus. Tyrinėjimų metu aikštelių pakraščiuose aptiktos sudegusios gynybinės sienos liekanos, rasta 14 metalinių dirbinių, tarp kurių išsiskiriantis žemdirbystės įrankių lobis rodo, kad čia būta vienos gyventojų slėptuvės, kuri buvo sunaikinta su visu turtu ir net joje buvusiais žmonėmis. Aptiktų archeologinių radinių ir Hermano Vartbergės kronikos analizė šią slėptuvę leidžia identifikuoti su 1372 m. rugpjūčio mėnesį Livonijos ordino nuniokotais Šukionimis.

3. Remiantis Šukionių piliakalnio–slėptuvės teikiamą medžiaga tarp esamų Lietuvos piliakalnių identifikuojamos dvi piliakalnių grupės, kurios gali būti skiriamos piliakalniams–slėptuvėms. Tai piliakalniais vadintinos gamtinių kliūčių supamos kalvos su menkais dirbtiniais gynybiniais įtvirtinimais ar net be jų, turinčios menką arba išvis be tyrinėjimų nefiksuojamą kultūrinį sluoksnį ir neturinčios papédės gyvenvietės ir vadinamosios Pilalės – žemose vietose esančios nedidelės, neaukštos, iškiliu viduriu, be žymesnės aikštelių ar kultūrinio sluoksnio kalvelės, be jokių žmogaus veiklos pėdsakų. Iš pirmosios grupės iki šiol tyrinėti 2, iš Pilalių – net 7 piliakalniai, kurių medžiaga neprieštarauja jų skyrimui prie piliakalnių–slėptuvų.

4. Pagal turimą labai negausią medžiagą Pilalės gali būti paliktos nedidelių bendruomenių, kurių sudarė tiek pasitraukę nuo Ordino puolimo baltų genčių liukčiai, tiek ir pakartotinės vidinės kolonizacijos metu ankstyvajame etape (XIV–XV a. pirmoje pusėje) į ištūstėjusias žemes atsikélé vietos gyventojai. Atsižvelgiant į turimus duomenis apie Pilales, jas reikia apskaityti ir atitinkamai saugoti kaip specifinę Lietuvos piliakalnių rūšį.

ŠALTINIŲ IR LITERATŪROS SĄRAŠAS

Asadauskas A., 1997 – Archeologinių paminklų tyrinėjimai Lietuvoje 1996 metais // LIM. 1996. Vilnius, 1997, p. 500–513.

Baranauskas T., 2000 – Archeologinių paminklų tyri-

nėjimai Lietuvoje 1999 metais // LIM 1999. Vilnius, 2000, p. 395–418.

Bliujienė A., 1992 – Alinkos (Raistinės) pilkapiai // LA. Vilnius, 1992. T. 8, p. 105–127.

- Černiauskas M.**, 1975 – Kėdainių rajono archeologijos paminklų kartografavimo ekspedicijos 1975 metų ataskaita // LIIR. F. 1, Nr. 132.
- Dabartinės**, 2000 – Dabartinės lietuvių kalbos žodynas. Vilnius, 2000.
- Dakanis B.**, 1996 – Neaiškios archeologinės vertės vietų 1996 m. žvalgomieji tyrinėjimai Kretingos ir Radviliškio rajonuose // LIIR F. 1, Nr. 2762.
- Daugudis V.**, 1973 – 1973.VI.20–VIII.2 Sauginių k., Šiaulių raj., piliakalnio tyrinėjimų ataskaita // LIIR F. 1, Nr. 361.
- Daugudis V.**, 1982 – Senoji medinė statyba Lietuvoje. Vilnius, 1982.
- Daugudis V.**, 1986 – I tūkstantmečio pr. m. e. šiaurės Žemaitijos piliakalniai (1. Būdingesnieji piliakalnių bruožai ir jų įtvirtinimai) // MADA. Vilnius, 1986. T. 2(95), p. 31–42.
- Daugudis V.**, 1992 – Pagoniškųjų šventyklų Lietuvos klausimu // Ikikrikščioniškosios Lietuvos kultūra. Vilnius, 1992, p. 50–77.
- Daugudis V.**, 1995 – Die Eisenzeitlichen Kultstätten in Litauen / AB. Vilnius, 1995, S. 121–146.
- Daugudis V., Stankus J.**, 1974 – Sauginių (Šiaulių raj.) piliakalnis // AETL 1972 ir 1973 metais. Vilnius, 1974, p. 10–12.
- Dubonis**, 1993 – Nepagarba ir diskreditacija // Naujasis židinys. 1993, Nr. 3, p. 80–84.
- Gudavičius E.**, 1993 – Hermano Vartbergės kronikos mīslė // Uliūnai. Vilnius, 1993, p. 9–14.
- Hermanas**, 1991 – Hermanas iš Vartbergės. Livonijos kronika // Henrikas Latvis, Hermanas Vartbergė. Livonijos kronikos. Vilnius, 1991, p. 153–208.
- Hermann**, 1863 – Hermanni de Wartberge. Chronicon Livoniae // Scriptores rerum Prussicarum. Leipzig, 1863. Zweiter Band. S. 9–116.
- Jablonskis I.**, 1984 – Kūlių Pilalės žvalgomasis tyrinėjimas. Kretingos rajonas, Darbėnų apylinkė // LIIR F. 1, Nr. 1149.
- Kochanowski M.**, 1985 – Narzędzia rolnicze i gospodarskie z grodziska w Plemiętach // Plemięta. Średniowieczny gródek w ziemi Chemińskiej. Warszawa, Poznań, Toruń, 1985, p. 159–164.
- Latvijas**, 1974 – Latvijas PSR arheoloģija. Riga, 1974.
- Lietuvių**, 1973 – Lietuvių kalbos žodynas. Vilnius, 1973. T. 9. P – pirkuvės.
- Lietuvos**, 1973 – Lietuvos TSR kultūros paminklų sąrašas. Vilnius, 1973.
- Lietuvos**, 1975 – Lietuvos TSR archeologijos atlansas. Vilnius, 1975. T. 2.
- Lietuvos**, 1976 – Lietuvos TSR administracinioto teritorinio suskirstymo žinynas. Vilnius, 1976. D. 2.
- LŽV** – Lietuvos žemės vardynas // Lietuvių kalbos instituto archyvas.
- Marburgietis**, 1999 – Vygandas Marburgietis. Naujoji Prūsijos kronika. Vilnius, 1999.
- Mažoji**, 1971 – Mažoji lietuviškoji tarybinė enciklopedija. Vilnius, 1971. T. 3.
- Merkevičius A.**, 1975 – Pumpurų km. senkapio, Juodeikių apyl., Mažeikių raj., 1974 ir 1975 metų tyrinėjimų ataskaita // LIIR F. 1, Nr. 449.
- Merkevičius A.**, 1977 – Pumpurų (Mažeikių raj.) senkapis // ATL 1974 ir 1975. Vilnius, 1977, p. 151–155.
- Merkevičius A.**, 1982 – 1982 m. žvalgomosios archeologinės ekspedicijos Kėdainių rajone ataskaita // LIIR F. 1, Nr. 1564.
- Ramanauskaitė V.**, 2000 – 2000 m. Vainagių piliakalnio, vad. Piliuku (AR 1012), Šiaulių raj., žvalgomųjų archeologinių tyrinėjimų ataskaita // LIIR F. 1, Nr. 3424.
- Svetikas E.**, 1998 – Sagtys XIV–XVII a.: tipai ir pa-skirtis // LA. Vilnius, 1998. T. 15, p. 389–431.
- Šermukšnis**, 1928 – Šukioniai // Panevėžio balsas. 1928 07 05. Nr. 28(228), p. 3.
- Tarasenka P.**, 1927 – Prieistorinė Lietuva. Kaunas. 1927.
- Tarybų**, 1988 – Tarybų Lietuvos enciklopedija. Vilnius, 1988. T. 4.
- Tautavičius A., Daugudis V.**, 1969 – 1969 m. gegužės 23 d. – birželio 13 d. dirbusios žvalgomosios archeologinės ekspedicijos ataskaita // LIIR F. 1, Nr. 301.
- Tyrinėjimai**, 2000 – Tyrinėjimai, nesuteikę vertingos archeologinės informacijos // ATL 1998 ir 1999 metais. Vilnius, 2000, p. 621–630.
- Urbanavičius V.**, 1974 – Spėjamos apeiginės vietas Dubysos aukštupyje // AETL 1972 ir 1973 metais. Vilnius, 1974, p. 103–108.
- Urbanavičius V.**, 1975 – Senųjų tikėjimų reliktai Lietuvoje XV–XVII amžiais (3. Laidojimo papročiai Uliūnuose XVI–XVII amžiais) // MADA. Vilnius, 1975. T. 1(50), p. 51–62.
- Urbanavičius V., Urbanavičienė S.**, 1988 – Archeologiniai tyrimai // LA. Vilnius, 1988. T. 6. Obelių kapinynas, p. 9–63.
- Urbanavičius V.**, 1993 – Laidojimo papročiai Uliūnuose XVI–XVII amžiais // Uliūnai. Vilnius, 1993, p. 15–27 (1975 m. paskelbtos straipsnio (Urbanavičius, 1975) perspausdinimas su nežymiais pakeitimais).
- Vaitkevičius V.**, 1995 – Unikalus paminklas Auksūdyje? // Žemaičių žemė. 1995, Nr. 2(7), p. 14–16.
- Vaitkevičius V.**, 1999 – Archeologinių paminklų tyrinėjimai Lietuvoje 1998 metais // LIM 1998. Vilnius, 1999, p. 453–472.
- Vaitkevičius V., Zabiela G.**, 1995 – Archeologijos paminklų bei objektų žvalgymas Kretingos, Pakruojo, Skuodo, Šalčininkų, Šilutės, Utenos bei Vilniaus rajonuose 1995 metais // LIIR F. 1, Nr. 2564.
- VAK** – Valstybės archeologijos komisijos medžiaga // Kultūros paveldo centro archyvas. F. 1, A.1, Nr. 31, 136, 137.
- Vasiļauskas E.**, 2000 – 12.–13. gadsimta zemgaļu

apbedjumi Lietuvā // Cauri gadsimtiem. Rakstu krājums veltīts Valdemāram Ģinteram (1899–1979). Latvijas vēstures muzeja raksti Nr. 7. Arheoloģija. Rīga. 2000, p. 61–69.

Vaškevičiūtė I., 1985 – Jauneikių (Joniškio raj.) V–XI a. kapinynas (1. Laidosena, darbo īrankiai) // MADA Vilnius, 1985. T. 2(91), p. 48–57.

Vaškevičiūtė I., 1992 – Šukionių (Pakruojo raj.) kapinyno 1990 m. tyrinējimai // ATL 1990 ir 1991 metais. Vilnius, 1992. T. 1, p. 127–129.

Vaškevičiūtė I., 2000 – Šukionių kapinynas // LA. Vilnius, 2000. T. 20, p. 159–224.

Volkaitė-Kulikauskienė R., 1959 – Miniatiūrinių piliakalnių Lietuvoje klausimu // Iš lietuvių kultūros istorijos. Vilnius, 1959. T. 2, p. 125–137.

Volkaitė-Kulikauskienė R., 1974 – Nauji duomenys apie žemdirbystę ir gyvulininkystę rytų Lietuvoje XIII–XIV amžiais // MADA. Vilnius, 1974. T. 3(48), p. 51–65.

Zabiela G., 1988 – Antalgės piliakalnio tyrinējimai // ATL 1986 ir 1987 metais. Vilnius, 1988, p. 39–40.

Zabiela G., 1995 – Lietuvos medinės pilys. Vilnius, 1995.

Zabiela G., 1998 – Šukionių piliakalnio (Kėdainių raj., Truskavos seniūn.) 1998 m. archeologinių tyrinėjimų ataskaita // LIIR F. 1, Nr. 3134.

Zabiela G., 2000 – Šukionių piliakalnio tyrinējimai 1998 m. // ATL 1998 ir 1999 metais. Vilnius, 2000, p. 144–146.

Žulkus V., 1988 – Grigaičių Pilalės (Plungės raj.) žvalgymas // ATL 1986 ir 1987 metais. Vilnius, 1988, p. 43–44.

Žulkus V., 1995 – Migration in Žemaitija in den 13.–16. Jahrhunderten // AB. Vilnius, 1995, p. 156–173.

Даугудис В., 1988 – Городище Саугиняй // Древности Литвы и Беларуссии. Вильнюс, 1988, с. 51–58.

Заяц Ю. А., 1995 – Заславль в эпоху феодализма. Минск, 1995.

Историко, 1985 – Историко-этнографический атлас Прибалтики. Земледелие. Вильнюс, 1985.

SANTRUMPOS

AB – Archeologia Baltica

AETL – Archeologiniai ir etnografiniai tyrinējimai Lietuvoje

ATL – Archeologiniai tyrinējimai Lietuvoje

LA – Lietuvos archeologija

LIIR – Lietuvos istorijos instituto rankraštynas

LIM – Lietuvos istorijos metraštis

MADA – Lietuvos TSR Mokslų Akademijos darbai. A serija.

HILL-FORTS–HIDING PLACES

Gintautas Zabiela

Summary

Hill-forts – hiding places of the Middle Ages in Lithuania present the objects that almost were not investigated and are not known to the science. No specific data on their existence were available for a long time. On the survey of Šukoniai hill-fort (Central Lithuania, Kėdainiai district) in 1998, valuable data for acquaintance with this group of objects were obtained. Šukoniai hill-fort is a hill with the height of 2.8 m surrounded by marshes, with the flat hill-top (with diameter of 10 m) surrounded with a rampart to 0.5 m (Fig. 1). The hill-fort is known from the 20s of the 20th century, later it was partially destroyed while digging a quarry when many various finds were obtained. The remains of a defensive wall, obtained at the edge of the flat hill-top (Fig. 2) as well as 14 metal things (Fig. 3–4), including an iron scythe, two hoes and a large buckle, found on the above-mentioned survey, allow to date the hill-fort to about the 14th century. The results of investigations showed that here a hide-out of residents was situated and it was annihilated with all the riches and even the people inside it. According to the Chronicle of Hermann Wartberge, a hide-out of people was located in

Šukoniai hill-fort and it was annihilated by the Livonian Order on its attack in August 1372.

On the basis of materials on Šukoniai hill-fort – hide-out, two groups of hill-forts that could be used as hide-outs were singled out among the existing hill-forts of Lithuania. The first group includes hills surrounded by natural barriers and having poor artificial defensive fortifications (or no fortification); the cultural layer of such hill-forts is poor or generally cannot be fixed without an investigation; no foot settlement existed in such hill-forts. Among 150 hill-forts explored in Lithuania up to now only two ones may be included into this group: Antalgė (Eastern Lithuania) and Sauginiai (Northern Lithuania). The second group includes so-called in Lithuanian *Pilalė* – small and low hills with a higher middle part and no flat hill-fort or the cultural layer as well as no signs of human activities. Up to now, 7 *pilalė*'s were explored: Auksūdis, Gaudučiai, Grigaičiai, Jakštaičiai, Pumpurai, Reketė and Vainagiai (all of them are situated in the northwest Samogitia); in two of them (Auksūdis and Grigaičiai) archaeological materials were found as well. According to

the available scanty materials, *pilalė*'s could be left by small communities formed of remains of Baltic tribes removing after attacks of the Order and local residents settled themselves in the deserted territories on the early stage of the repeated internal colonization (in the 14th-1st half of the 15th c.c.). Taking into account the available data on *Pilalė*'s, they must be accounted and preserved as a specific type of Lithuanian hill-forts.

THE LIST OF ILLUSTRATIONS

Fig. 1. The map of Šukioniai hill-fort. Numbers 1–14 show the antefacts (Fig. 3–4).

Fig. 2. The plan of the trench 1 of Šukioniai hill-fort: 1 – red burnt clay, 2 – reddish clay loam with charred wood particles, 3 – a grey forest ground, 4 – yellow sand,

5 – reddish sandy loam with charred wood particles, 6 – grey ground, 7 – charred wood particles, 8 – the border of the old quarry.

Fig. 3. Iron scythe (1) and hoes (2–3) from Šukioniai hill-fort.

Fig. 4. Accidental finds from the Šukioniai hill-fort (the numbers of finds comply the ones described in the text and the plan of the hill-fort (fig. 2): 4, 8, 11 – bronze small tins; 5, 6 – fragments of the iron artefacts; 7 – iron belt buckle; 9 – iron knife top; 10, 11, 14 – bronze fuses; 13 – iron chain.

Fig. 5. Investigated hill-forts-refuges mentioned in the articles: 1 – Antalgė, 2 – Auksūdis, 3 – Gaudučiai, 4 – Grigaičiai, 5 – Jakštaičiai, 6 – Pumpuriai, 7 – Rekete, 8 – Sauginiai, 9 – Šukioniai, 10 – Vainagiai.

Iš lietuvių k. vertė Initė Tamošiūnienė

ГОРОДИЩА-УБЕЖИЩА

Гинтаутас Забела

Резюме

Городища-убежища в средневековой Литве являются до сих пор почти неисследованными и науке незнакомыми археологическими объектами. Об их существовании долгое время не было конкретных данных. Проведенные в 1998 году автором этой статьи разведывательные раскопки городища Шукёняй (центральная Литва, Кедайняйский район) предоставили много данных для изучения такого рода объектов. В случае Шукёняй городищем называется холмик высотой до 2,5 м, окруженный со всех сторон болотом, с площадкой диаметром около 10 м, опоясанной валом высотой до 0,5 м (рис. 1). Само городище известно с 20-ых годов XX века. Оно позднее было частично разрушено карьером, при выборке которого были найдены различные древности. Во время разведывательных раскопок по краям площадки обнаружены остатки сгоревшей оборонительной стены (рис. 2), собрано 14 металлических находок (рис. 3–4), среди которых 4 железных изделия: коса, две мотыги и крупная пряжка, что позволяет датировать городище примерно XIV в. Результаты исследований указывают на то, что городище Шукёняй являлось убежищем местных жителей, уничтоженным со всем в нем находившимся имуществом и даже с людьми. Опираясь на данные хроники Германа Вартберге, в городище Шукёняй локализируется убежище села Шукёняй, уничтоженное во время нашествия Ливонского ордена в августе 1372 года.

Опираясь на данные, полученные при всестороннем анализе материалов городища Шукёняй,

среди ныне известных городищ Литвы идентифицируются две группы, которые можно отнести к городищам-убежищам. К первой группе относятся называемые городищами холмы, не имеющие селищ у подножий, опоясываемые натуральными преградами с незначительными искусственными оборонительными укреплениями или даже без таковых и с незначительным культурным слоем. Из примерно 150 на данный момент изученных литовских городищ к этой группе можно отнести два городища: Анталгэ и Саугиняй.

Ко второй группе предполагаемых городищ-убежищ относятся так называемые Пилалес (единственное число – Пилале) – находящиеся в низких местах невысокие, с выпуклой серединой, без четко выраженных площадок и культурного слоя холмики, без каких-либо следов человеческой деятельности. До сих пор в Литве частично исследовано 7 таких Пилалес: в Ауксудис, Вайнагай, Гаудучай, Григайчай, Пумпурай, Рякяте и Якштайчай (все в северо-западной Жемайтии), в двух из которых (Ауксудис и Григайчай) найдены археологические материалы. Судя по очень скучным археологическим данным, Пилалес могли быть оставлены небольшими сельскими общинами, образовавшимися при миграции людей из опустошенных Орденом территорий, и на раннем этапе повторной колонизации этих территорий (XIV – первая половина XV века) уже из центральных литовских земель. Судя по имеющимся различным данным о Пилалес, их надо учитывать и охранять как своеобразную форму литовских городищ.

СПИСОК ИЛЛЮСТРАЦИЙ

Рис. 1. План городища Шукёняй. Цифрами 1–14 обозначены находки (рис 3–4).

Рис. 2. План раскопа 1 городища Шукёняй: 1 – красная пережженная глина; 2 – красноватый суглинок с угольками; 3 – серая почва; 4 – желтый песок; 5 – красноватая супесь с угольками; 6 – серая земля; 7 – земля с угольками; 8 – граница старого карьера.

Рис. 3. Железная коса (1) и мотыги (2–3) из городища Шукёняй.

Рис. 4. Случайные находки в городище Шукёняй (номера находок соответствуют их описанию в тексте и в плане городища (рис. 1)): 4, 8, 12 – бронзовые бляшки; 5, 6 – фрагменты железных изделий; 7 – железная пряжка; 9 – железное остирё ножа; 10, 11, 14 – расплавленные кусочки бронзы; 13 – железная петля.

Рис. 5. Городища-убежища, анализируемые в статье: 1 – Антальге, 2 – Ауксудис, 3 – Гаудучай, 4 – Григайчай, 5 – Якштайчай, 6 – Пумпурай, 7 – Рякяте, 8 – Саутиняй, 9 – Шукёняй, 10 – Вайнагай.

Перевод с литовского Гинтаутаса Забели

Dr. Gintautas Zabiela
Lietuvos istorijos institutas,
Kražių g. 5, LT-2001, Vilnius, tel. 61 49 35,
el. paštas: gzabiela@takas.lt.

Straipsnis gautas 2001 03 22